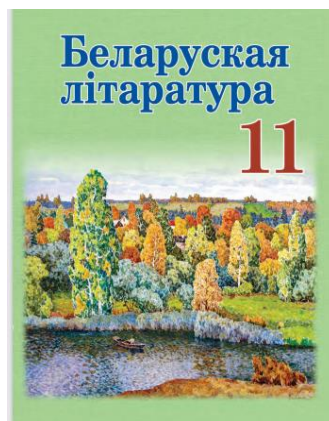

Рэкамендацыі па выкарыстанні ў адукацыйным працэсе вучэбнага дапаможніка “Беларуская літаратура” для 11 класа

Да 2021/2022 навучальнага года выдадзены новы вучэбны дапаможнік “Беларуская літаратура” для 11 класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання з электронным дадаткам для павышанага ўзроўню.

Яго аўтары – доктар філалагічных навук прафесар кафедры беларускай філалогіі ўстановы адукацыі “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна” З. П. Мельнікава; кандыдат філалагічных навук дацэнт кафедры беларускай філалогіі ўстановы адукацыі “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна” Г. М. Ішчанка; кандыдат філалагічных навук дацэнт кафедры беларускай філалогіі ўстановы адукацыі “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна” А. С. Кавалюк; старшы выкладчык кафедры беларускай філалогіі ўстановы адукацыі “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна” Н. Д. Кахновіч; кандыдат філалагічных навук дацэнт, загадчык кафедры беларускай і замежнай літаратуры ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” І. М. Мішчанчук; кандыдат філалагічных навук дацэнт кафедры рускай літаратуры і журналістыкі ўстановы адукацыі “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна” Л. М. Садко; кандыдат філалагічных навук дацэнт кафедры рускай літаратуры і журналістыкі ўстановы адукацыі “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна” В. М. Смаль; кандыдат філалагічных навук дацэнт кафедры беларускай філалогіі ўстановы адукацыі “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна” У. А. Сенькавец; доктар філалагічных навук прафесар кафедры беларускай і замежнай літаратуры ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” Т. М. Тарасова; кандыдат філалагічных навук дацэнт кафедры беларускай філалогіі ўстановы адукацыі “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна” С. М. Шчэрба.

Змест літаратурнай адукацыі ў XI класе, як і ў X класе, пабудаваны на гісторыка-храналагічным прынцыпе, што дазваляе прадоўжыць знаёмства вучняў, распачатае ў папярэдніх класах, з асаблівасцямі развіцця айчыннага мастацтва слова ў розныя перыяды і паспрыяе фарміраванню цэласнага гістарычнага падыходу да літаратурных з’яў, першапачатковаму разуменню ўзаемасувязей і ўзаемаўплываў у творчасці розных пісьменнікаў, успрыманню літаратуры як працэсу. На гэтым этапе навучання ў вучняў інтэнсіўна фарміруецца сістэма каштоўнасных арыентацый, ідэалаў і перакананняў, інтарэсаў і схільнасцей. Таму ў вучэбны дапаможнік уключаны творы маральна-этычнай праблематыкі, у якіх выяўляюцца канфлікты характараў, ідэй, поглядаў.

Прапанаваны аўтарамі змест вучэбнага дапаможніка не выходзіць за межы вызначанага вучэбнай праграмай мінімальнага і неабходнага для дасягнення адукацыйных мэт вучэбнага матэрыялу.

Пры распрацоўцы вучэбнага дапаможніка аўтары сканцэнтраваліся на вырашэнні наступных задач: фарміраванне ў вучняў ведаў і ўменняў, якія забяспечваюць самастойнае засваенне мастацка-эстэтычных, духоўна-маральных каштоўнасцей; фарміраванне літаратурнай кампетэнцыі – сістэматызацыя ведаў пра літаратуру як цэласнасць, прадстаўленую ў выглядзе паняццяў і спосабаў дзейнасці; фарміраванне культуралагічнай кампетэнцыі, развіццё ўяўленняў пра літаратуру як сацыякультурны феномен; фарміраванне камунікатыўнай кампетэнцыі, якая раскрывае камунікатыўную прыроду тэксту, дзе наладжаны дыялог паміж героямі, аўтарам і чытачом, адзінкавым тэкстам і мноствам кантэкстаў; фарміраванне культуратворчай кампетэнцыі – сістэмы цэласных аперацыянальных комплексаў розных відаў творчай дзейнасці, г. зн. навучанне дзейнасці праз уключэнне ў гэтую дзейнасць.

Для забеспячэння камп’ютарнай падтрымкі навучання беларускай літаратуры ў 11 класе асаблівае значэнне набывае электронны адукацыйны рэсурс “Беларуская літаратура. 11 клас”, размешчаны на нацыянальным адукацыйным партале: <http://e-vedy.edu.by> (далей – ЭАР). Дадатковае выкарыстанне электроннага адукацыйнага рэсурсу паспрыяе значнаму пашырэнню адукацыйных магчымасцей новага вучэбнага дапаможніка.

Структура вучэбнага дапаможніка і асобных раздзелаў

Вучэбны дапаможнік уключае наступныя раздзелы:

- уступнае слова “Ад аўтараў”;
- два раздзелы асноўнага вучэбнага матэрыялу;
- пытанні і разнатыпныя заданні да тэм вучэбнага дапаможніка;
- слоўнік літаратуразнаўчых тэрмінаў;
- спіс выкарыстаных крыніц.

Сістэма навігацыі, якая прадстаўлена знакамі-піктаграмамі, дазваляе хутка арыентавацца ў матэрыяле вучэбнага дапаможніка:

Умоўныя абазначэнні:

- — успомніце раней вывучаны матэрыял;
- — дадатковая інфармацыя;
- — абмяркоўваем разам;
- — пытанні і заданні даследчага, творчага характару;
- — дадатковы матэрыял, размешчаны на электронным адукацыйным рэсурсе «Беларуская літаратура. 11 клас» (нацыянальны адукацыйны партал: <http://e-vedy.edu.by>). Для работы з рэсурсам трэба зарэгістравацца;
- — спасылкі на заданні (QR-коды) для праверкі ведаў пры дапамозе смартфона або планшэта;
- — матэрыял электроннага дадатку, які вывучаецца на павышаным узроўні, размешчаны на рэсурсе <http://profil.edu.by>.

Тэматычныя раздзелы адкрываюцца старонкай-навігатарам, у змесце якога захоўваюцца наступныя элементы:

- назва раздзела (тэмы):
- Рубрыка «Успомніце раней вывучаны матэрыял», якая змешчана ў пачатку раздзелаў і перад падраздзеламі, уключае матэрыял па творчасці пісьменнікаў, які вядомы ўжо вучням з папярэдніх класаў. Рубрыка з’яўляецца своеасаблівым пераходам ад засвоенага да новага вучэбнага матэрыялу.

У першым раздзеле “Беларуская літаратура перыяду 1960-х – пачатку 1990-х гадоў” даюцца аглядавая тэма “Развіццё беларускай літаратуры ў 1960-я – пачатку 1990-х гадоў” і асобнымі падраздзеламі манаграфічныя тэмы.

У працэсе вывучэння манаграфічных тэм прадугледжана атрыманне старшакласнікамі крытыка-біяграфічных ведаў пра жыццё і творчасць пісьменнікаў.

Па магчымасці выкарыстаны мастацкі і дакументальны ілюстрацыйны матэрыял: партрэты пісьменнікаў, фотаздымкі, рэпрадукцыі карцін, кадры з кінафільмаў і спектакляў і інш.

Андрэй Макаёнак
(1920—1982)

Сутнасцю жыцця і дзейнасці Андрэя Макаёнка была любоў. Любоў з вялікай літары. Любоў да жыцця. Жыццё любяць усе, аднак любяць па-рознаму. Андрэй любіў як змагар, даследчык, пераўтваральнік, нястомны барацьбіт за яго чысціню і прыгажосць.

І. Шамякін.

? 1. Якія драматычныя творы вы вывучалі ў папярэдніх класах? Вызначце ўклад Кандрата Крапівы ў развіццё беларускай літаратуры. 2. Назавіце ўласцівае жанру сатырычнай камедыі. Якія творы Андрэя Макаёнка вы чыталі самастойна або якія спектаклі па іх глядзелі?

Гомельскі тэхнікум
будаўнічых матэрыялаў

Пасля заканчэння сямігодкі І. Шамякін паступіў у Гомельскі тэхнікум будаўнічых матэрыялаў. З якіх меркаванняў і чаму выбраў гэту навучальную ўстанову, не мог патлумачыць нават у сталым узросце. У студэнцкія гады ён пачаў пісаць спачатку вершы, а затым і празічныя творы. Хутка стаў членам літаратурнага аб’яднання пры абласной газеце «Гомельская праўда». Там пазнаёміўся з беларускімі паэтамі: Л. Гаўрылавым, які пазней загінуў на вайне, К. Кірэнкам і Д. Кавалёвым, вядомым рускім паэтам і перакладчыкам з беларускай мовы.

І. Шамякін
у час вайны

У апошні год вайны вайсковую часць, у якой служыў пісьменнік, перакінулі ў Польшчу, пасля — у Германію. У гэты час І. Шамякін напісаў апавяданне «У снежнай пустыні» (1944), аповесць «Помста» (1945) — творы пра чалавечую годнасць, выпрабаваную вайной. Вялікую Перамогу пісьменнік сустрэў на Одэры, але служыў яшчэ да восені.

Пачаткам сур’ёзнай літаратурнай дзейнасці І. Шамякіна лічыцца 1945 год. У часопісе «Польмя» была надрукавана яго аповесць «Помста». Пасля дэмабілізацыі пісьменнік вярнуўся на Гомельшчыну, дзе жылі жонка з дачкой. Стаў працаваць настаўнікам, займаўся аднаўленнем

Васіль Уладзіміравіч Быкаў нарадзіўся 19 чэрвеня 1924 года на поўначы Беларусі — у вёсцы Бычкі Ушацкага раёна Віцебскай вобласці. Бацькі будучага пісьменніка былі сялянамі. Дзяцінства і юнацтва Васіля супалі з цяжкімі і драматычнымі гадамі нашай гісторыі — калектывізацыяй. Таму, успамінаў В. Быкаў, маленства выдалася цяжкім, скупым на радасці. Акра-

В. Быкаў з маці Ганнай
Рыгораўнай

Кадр з кінафільма «Белыя Росы» (1983, рэж. У. Дабралюбаў, аўтар сцэнарыя А. Дудараў)

Ю. Гершковіч.
Ілюстрацыя да рамана
І. Шамякіна «Сэрца
на далоні»

Сцэна са спектакля па рамане
У. Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім».
Рэспубліканскі тэатр беларускай драматургіі, 2008

Музей У. Караткевіча ў Оршы

Кадр з кінафільма «Знак бяды»
(рэж. М. Пташук)

Спалучэнне ў творы камічнага і трагічнага.
Камічнае — гэта форма непрыняцця і асуджэння чалавекам навакольнай рэчаіснасці, якая выяўляецца праз насмешку, высмейванне каго-небудзь або чаго-небудзь. Камічнае дапамагае зразумець сутнасць супярэчнасцей паміж персанажамі. У аснове трагічнага ляжаць канфлікты (калізіі) у жыцці чалавека (або групы людзей), якія не могуць быць вырашаны, але з якімі нельга змірыцца. Сам жанр трагікамеды заснаваны на спалучэнні камічнага і трагічнага ў адным творы. Аўтарскія задачы ў трагікамеды «Зацюканы апостал» не абмяжоўваюцца толькі сатырычным выкрыццём маралі грамадства, заснаванай на пакланенні ўяўным каштоўнасцям. Андрэй Макаёнак выразна ўяўляў небяспечнасць філасофіі грамадства, у аснову якой пакладзены

Афіша да спектакля
«Зацюканы апостал». Беларускі
дзяржаўны
акадэмічны тэатр
юнага глядача

Дадатковая інфармацыя ўключае цікавыя факты пра пісьменнікаў, пра гісторыю напісання, асаблівасці твораў:

! 10 красавіка 1942 года А. Макаёнак атрымаў цяжкае раненне абедзвюх ног. Урачы памылкова дыягнаставалі гангрэну і ледзь не ампутавалі ногі. Для 21-гадовага Андрэя гэта было жыццёвай трагедыяй. Калі дужыя санітары прыйшлі па параненага, іх спыніў выстрал у столю. Для самога А. Макаёнка гэты ўчынак стаў ці не галоўным жыццёвым урокам.

! Прэм'ера спектакля па п'есе «Зацюканы апостал» спачатку адбылася ў Расіі, у Маскоўскім тэатры сатыры, у 1970 годзе. Спектакль меў сенсацыйны поспех. І толькі пасля гэтага п'есе быў адкрыты шлях на беларускую сцэну. У 1971 годзе, амаль праз два гады пасля напісання, спектакль быў пастаўлены ў Беларускай тэатры імя Янкі Купалы, Беларускай тэатры імя Якуба Коласа, іншых тэатрах рэспублікі. «Зацюканы апостал» ставілі ў тэатрах ва Украіне, у Арменіі, Казахстане, Латвіі, краінах Заходняй Еўропы.

! Загінулі многія байцы, а В. Быкаў цудам застаўся жывым. Яго бацькі атрымалі паведамленне, што іх сын забіты 10 студзеня 1944 года і пахаваны на цэнтральных могілках у вёсцы Вялікая Севярынка Кіраваградскай вобласці. Смерць тады прайшла зусім побач. Варожы танк уціснуў у снег пад гусеніцы полы шыняля параненага байца. Ногі В. Быкаў паспеў інстынктыўна падбраць пад сябе.

! Па аповесці «Знак бяды» рэжысёр Міхаіл Пташук у 1986 годзе зняў аднайменны мастацкі фільм. Ад пісьменніка і рэжысёра патрабавалі перарабіць канфліктныя сцэны раскулачвання. Але стваральнікі фільма былі ўпэўнены, што нельга выкрэсліваць трагічныя сцэны, бо так было ў гісторыі народа. Пра гэта сам В. Быкаў пісаў: «...нават багі не могуць перайначыць былое. Былое вышэй за жывое, яно ўжо не падуладнае нікому». Фільм быў высока ацэнены грамадствам. Прэміяй «Ніка» адзначана і лепшая жаночая роля.

Важным кампанентам пры вывучэнні літаратуры з'яўляецца сістэма тэарэтыка- і гісторыка-літаратурных паняццяў, звязаных з фарміраваннем уяўленняў аб развіцці і станаўленні мастацтва слова. Паглыбляюцца веды вучняў пра структуру мастацкага твора, літаратурныя роды і жанры ў гістарычным аспекце, даецца ўяўленне пра асаблівасці творчай манеры, стылю пісьменніка.

У адпаведнасці з вучэбнай праграмай прадстаўлены звесткі па тэорыі літаратуры, якія аўтары падалі ў асноўным тэксце ў падраздзеле “Тэорыя літаратуры” і ў “Слоўніку літаратуразнаўчых тэрмінаў”:

Тэорыя літаратуры

Жанравыя пошукі сучаснай беларускай паэзіі: традыцыі і наватарства

Для сучаснага літаратурнага працэсу характэрна імкненне замацаваць і перадаць наступным пакаленням духоўны вопыт і творчыя прынцыпы папярэднікаў, а таксама ўзбагачэнне літаратурнай творчасці новымі тэмамі, жанрамі, героямі, мастацкімі сродкамі.

Традыцыя (ад лац. *tradition* — ‘перадача’) — пераемнасць у гісторыі літаратурнага працэсу, перадача культурна-мастацкага вопыту мінулага, яго творчае праламленне ў гісторыі літаратуры.

Тэорыя літаратуры

Паняцце пра лірычную прозу

Лірычная проза — стылёвая плынь мастацкай прозы, якая вылучаецца павышанай эмацыянальнасцю і адкрытым, непасрэдным выяўленнем аўтарскіх адносін да паказу.

Прататып (ад грэч. *protos* — 'першы'; *typos* — 'арыгінал'), або **правобраз**, — рэальная асоба, рысы характару, жыццё або нейкія ўчынкі якой паслужылі пісьменніку асновай для створанага ім літаратурнага вобраза.

Драма (ад грэч. *drama* — 'дзеянне') — адзін з відаў драматычнага роду літаратуры (побач з камедыяй і трагедыяй), у аснове якога — востры канфлікт, што не заканчваецца трагічнай развязкай.

Трагедыя — драматычны твор, сюжэт якога заснаваны на непрымірым, трагічным канфлікце паміж моцнай высакароднай асобай і абставінамі, якія не даюць мажлівасці ажыццявіць яе намеры. Трагедыя, як правіла, заканчваецца гібелью галоўнага героя (героіні).

У другім раздзеле даецца агляд літаратурнага працэсу (проза, паэзія, драматургія) у Беларусі на сучасным этапе.

Сучасная беларуская літаратура. Агляд

ЛІТАРАТУРНЫ ПРАЦЭС У БЕЛАРУСІ
НА СУЧАСНЫМ ЭТАПЕ

 Узгадайце найбольш важныя гістарычныя падзеі, якія адбыліся ў Беларусі за апошнія тры дзесяцігоддзі. Якія пісьменнікі працавалі ў літаратуры ў гэты перыяд? Назавіце іх творы.

Метадычны апарат змяшчае пытанні і заданні рэпрадуктыўнага, праблемнага, эўрыстычнага і творчага характару, якія можна выкарыстаць для работы ў класе і дома:

5. Як пададзены вобраз Яраша ў рамане? Падрыхтуйце параўнальную характарыстыку Антона Яраша і Кірылы Шыковіча. Выкарыстайце прапанаваную табліцу. Які герой вам больш блізкі па сваіх поглядах на свет і жыццёвых прынцыпах?

Антон Яраш	Аспект для параўнання	Кірыла Шыковіч
	Партрэт	
	Мова героя	
	Пачуцці і перажыванні	
	Учынкі, дзеянні	
	Ацэнка іншымі персанажамі	

- 9. Напішыце рэферат «Дзве жыццёвыя пазіцыі ў рамане І. Шамякіна "Сэрца на далоні" (Яраш і Шыковіч — Гукач) або «Маладое пакаленне ў рамане І. Шамякіна».
- 10. Падрыхтуйце даклад «Праблема "бацькоў і дзяцей" у творчасці І. Тургенева і І. Шамякіна».

- 6. Разгледзьце афішы да спектакля «Зацюканы апостал», прапануйце сваю афішу да твора.
- 7. Прагледзьце тэлеспектакль па п'есе «Зацюканы апостал» (рэжысёр-пастаноўшчык Барыс Луцэнка) і падрыхтуйце водгук на яго.
- 9. Падрыхтуйце буктэрайлер па творы У. Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім».

Прадугледжана ў дапаможніку выкарыстанне ЭАР «Беларуская літаратура. 11 клас», заданні якога падабраны такім чынам, што іх можна хутка выканаць у класе:

- 1. Прочытайце дадатковы матэрыял пра Міхаса Стральцова. Што новага вы даведаліся пра пісьменніка, які факты з яго біяграфіі вам асабліва запомніліся і чаму?
- 2. Вызначце асноўныя матывы творчасці празаіка. Паразважайце пра яго ўклад у развіццё ўрбаністычнай тэмы ў беларускай літаратуры.
- 3. Выканайце тэст па біяграфіі М. Стральцова.

Матэрыял для вывучэння беларускай літаратуры на павышаным узроўні ў вучэбным дапамодніку адзначаны спецыяльным знакам-сімвалам і размешчаны на інтэрнэт-рэсурсе (<http://profil.adu.by>)

«Зацюканы апостал»

Жанравая адметнасць п'есы. Да жанру трагікамеды А. Макаёнак звярнуўся ў канцы 1960-х гадоў, напісаўшы п'есы «Зацюканы апостал» і «Трыбунал». Яны сталі значнай з'явай у тэатральным жыцці рэспублікі і ўсяго СССР, увайшлі ў рэпертуары тэатраў еўрапейскіх краін: Польшчы, Германіі, Югаславіі, Іспаніі і інш.

- 1. Як уплывалі ўражанні маленства, юнацтва і кнігі на станаўленне светапогляду будучага пісьменніка?
- 2. Раскажыце пра шлях Быкава-салдата. Як военныя ўражанні адлюстраваліся ў яго творчасці?
- 3. Падрыхтуйце вуснае разважанне на тэму «Чаму "васільком у жыцце Беларускага назавусёды застаецца Быкаў" (Р. Барадулін)?».
- 4. Падрыхтуйце прэзентацыю «Васіль Быкаў — класік беларускай літаратуры», карыстаючыся матэрыялам, размешчаным на электронным адукацыйным рэсурсе «Беларуская літаратура. XI клас».

Янка Брыль
(1917—2006)

Я амагу яшчэ нешта вартэ працаваць, толькі вярнуўшыся туды, адкуль выйшаў, толькі стаўшы бліжэй да роднага куцта.
Я. Брыль.

Тэорыя літаратуры

Паняцце пра лірычную прозу

Лірычная проза — стылёвая плынь мастацкай прозы, якая вылучаецца павышанай эмацыянальнасцю і адкрытым, непасрэдным выяўленнем аўтарскіх адносін да паказу.

 «Знак бяды»
Аповесць «Знак бяды», надрукаваная ў 1982 годзе, займае асаб-

Асноўны вучэбны матэрыял, выкладзены ў дапаможніку, мае агульныя дыдактычныя і выхаваўчыя задачы, прадугледжвае дасягненне вучнямі такіх асобных адукацыйных вынікаў як сфарміраванасць маральных каштоўнасных арыентацый, цэласнай сістэмы поглядаў на свет, усведамленне сябе грамадзянінам беларускай дзяржавы, сваёй этнічнай прыналежнасці, праяўленне павагі да нацыянальнай культурнай спадчыны і інш.